

Izveštaj iz istraživanja javnog mnjenja

Nova pismenost

Deca i privatnost na internetu

Izveštaj iz istraživanja javnog mnjenja

Nova pismenost

Istraživanje o zaštiti podataka o ličnosti: deca i privatnost na internetu

(I ciklus)

Pripremio: **Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID)**

Bojan Klačar, Jelena Jeremić i Slađana Komatina

Maj 2022. godine

SADRŽAJ

SADRŽAJ.....	3
1. Metodološke napomene i opis uzorka	4
1.1. Metodološke napomene	4
1.2. Opis uzorka	4
2. Sažetak	5
3. Korišćenje interneta i društvenih mreža	9
4. Odnos roditelja prema dečjem korišćenju interneta.....	14
5. Informisanost o zaštiti podataka i ponašanje dece na internetu	16
6. Uznemiravanje na internetu i društvenim mrežama.....	21
7. Kontrola sadržaja koji se objavljuje na internetu	24
8. Prilog 1: odnos srednjoškolske dece prema uznemiravanju na internetu i informacionoj pismenosti.....	27
9. Strateške intervencije za komunikacionu kampanju	31

* Svi pojmovi koji se koriste u ovom istraživanju u muškom rodu obuhvataju iste pojmove u ostalim rodovima.

1. Metodološke napomene i opis uzorka

1.1. Metodološke napomene

Istraživanje realizovali	Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) i <i>Propulsion</i> u okviru programa „Nova pismenost” i partnerstvu s Američkom agencijom za međunarodni razvoj (USAID)
Terenski rad	U periodu između 06.05.2022. i 22.05.2022.
Tip i veličina uzorka	431 ispitanik starosti 10-18 godina
Istraživačka tehnika	CAWI (<i>Computer Assisted Web Interviewing</i>)
Istraživački instrument	Upitnik koji se sastojao od 43 varijable

1.2. Opis uzorka

Na osnovu metodologije koja je uspostavljena prilikom sprovođenja ovog istraživanja obuhvaćene su sledeće kategorije ispitanika:

Polna struktura ispitanika: 50% devojčica i 50% dečaka.

Starost ispitanika: 10-14 godina (50%), 15-18 godina (50%).

Region: Vojvodina (27%), Beograd (26%), Centralna Srbija (47%).

Razred: treći razred osnovne škole (6%), četvrti razred osnovne škole (8%), peti razred osnovne škole (10%), šesti razred osnovne škole (8%), sedmi razred osnovne škole (14%), osmi razred osnovne škole (10%), prvi razred srednje škole (11%), drugi razred srednje škole (11%), treći razred srednje škole (14%), četvrti razred srednje škole (8%).

Ukupan uspeh u prethodnom razredu: odličan (52%), vrlo dobar (36%), dobar (11%), dovoljan (1%).

Mesto stanovanja: urbana sredina (86%), ruralna sredina (14%).

2. Sažetak

Deca, gotovo po pravilu, imaju sopstveni mobilni telefon (93%), dok više od polovine dece nema tablet: 54% dece nema tablet uz 30% dece koji poseduju sopstveni tablet. U samoproceni sopstvenog znanja deca su najbolje ocenila **poznavanje interneta (4,18)** i **društvenih mreža (4,17)** i, u manjoj meri, **rada na računaru (3,83)**. To pokazuje da su internet i društvene mreže ne samo prirodni ambijent za decu (što je tačno), već i da oni pristupaju internetu dominantno putem mobilnih telefona. Kada je reč o korišćenju interneta, očekivano je da su deca u ovom uzrastu njegovi veliki konzumenti: **skoro svako drugo dete (47%) koristi internet više od tri sata dnevno**. Između dva i tri sata, internet koristi 28% ispitanice dece, što znači da 75% dece u Srbiji internet koristi barem dva sata ili više dnevno.

Deca koriste internet za **šalu i zabavu (46%),** zatim za potrebe **škole i učenja (37%), video igrice (31%), informisanje o temama koje ih zanimaju (29%)** i za **druženje, odnosno upoznavanje novih drugara (28%).** **Na vrhu se, po konzumaciji društvenih mreža, nalazi Instagram, koji koristi 73% ispitanice dece,** a potom slede **You Tube (70%)** i **Tik Tok (67%).** U polju aplikacija za komunikaciju **Viber suvereno dominira u svim ciljnim grupama, pa i među decom: 81% dece ima nalog i koristi Viber.** Na drugoj strani, **WhatsApp** koristi 59% dece, na trećem mestu je **FB Messenger (24%),** dok se jedna relativno nova i za stariju populaciju manje poznata aplikacija **Discord** koristi od strane 16% dece. Na kraju, **većina dece je otvorila nalog lično (73%) – 41% dece kaže da su nalog sami otvorili pošto su imali dovoljan broj godina, dok je 32% dece otvorilo nalog lično, iako nisu imali dovoljno godina za njihovo korišćenje.**

Istraživanje je pokazalo i da 60% ispitanika među decom starosti 10-18 godina kaže da im roditelji dozvoljavaju da neograničeno koriste internet. Nešto manje od trećine anketiranih kaže da mogu da koriste internet uz dogovor sa roditeljima (31%), dok 7% ističe da im je korišćenje interneta pod stalnim i striktnim nadzorom roditelja. Kada govorimo o načinima na koje roditelji kontrolišu ponašanje svoje dece na internetu, nešto manje od polovine ispitanika (41%) kaže da su im roditelji dali lozinku za imejl ili društvene mreže, kao i da su im kreirali nalog. Takođe, njih 52% kaže da su im roditelji ograničili neke sajtove i portale, dok 47% ispitanika kaže da njihovi roditelji koriste aplikaciju *Family link* i na taj način kontrolišu ponašanje dece na internetu. **Najveći procenat ispitanika kaže da im roditelji ograničavaju**

vreme koje oni provode na internetu (61%), dok je 59% onih koji kažu da njihovi roditelji kontolišu kroz aplikacije *Viber* ili *WhatsApp* gde se oni nalaze.

Ispitanici pokazuju visok nivo svesti o važnosti privatnosti na internetu, pa tako svega 2% ispitanika navodi da na internetu uvek **stupa u kontakt sa novim ili nepoznatim ljudima,** 3% **kaže da uvek ostavlja podatke o svom kretanju ili lokaciji na internetu,** 5% **uvek ostavlja svoje fotografije i fotografije svojih prijatelja i vršnjaka.** Na kraju, **imamo i 4% ispitanika koji kažu da uvek postavljaju svoje slike i slike svoje porodice onlajn.** Pogledamo li sociodemografske karakteristike ispitanika koji su natprosečno odgovarali da uvek ili često na internetu obavljaju pomenute radnje, videćemo da se iznad proseka radi o ispitanicima koji su stariji od 15 godina i idu u srednju školu.

Čak 43% ispitanika navodi da su čuli za postojanje zakona koji štiti podatke, od kojih je najveći procenat (21%) o zakonu čuo od roditelja. Televiziju kao izvor je navelo 17% anketiranih, a po 14% kaže da su za zakon čuli u školi ili na društvenim mrežama. Nešto više od polovine ispitanika, njih 54%, kaže da uvek vodi računa o tome šta objavljuje na društvenim mrežama i na internetu generalno. Dodatno imamo trećinu koja ponekad vodi računa - 34%, dok tek 8% kaže da nikada ne vodi računa.

Ispitanici mlađi od 18 godina su dali sledeće odgovore na pitanje da li su nekada na internetu ili na društvenim mrežama odbili da daju neke podatke koji su od njih bili traženi. Jedna trećina kaže da je odbila jer je smatrala da se od njih traži previše podataka, a 28% kaže da su odbili, jer su od njih traženi nepotrebni podaci. Nešto manje od četvrtine (24%) kaže da se nisu osećali prijatno da daju tražene podatke, dok svega 12% kaže da obično da sve podatke koji se od njih traže. Stariji ispitanici natprosečno navode da nisu davali podatke jer su smatrali da se od njih traže nepotrebni podaci. Sa druge strane, u Centralnoj Srbiji natprosečno nailazimo na ispitanike koji kažu da uvek daju sve podatke koji se od njih traže (19%), dok je isti odgovor u Beogradu dalo 3% ispitanika.

Kada je reč o stavovima dece osnovnog i srednjoškolskog uzrasta prema nasilju i uznemiravanju na internetu i društvenim mrežama, **istraživanje je pokazalo da je 17% dece bilo izloženo nekom obliku internet nasilja.**

Na temu **nasilja u grupama za komunikaciju na aplikacijama kao što su Viber ili WhatsApp** ispitanici su se izjasnili tako da **više od polovine dece (55%) navodi da**

nije doživelo takav oblik uznemiravanja; četvrtina ipak tvrdi da je ponekad bilo neumesnih šala i preterivanja (25%), ali ništa opasno, dok 12% ispitanika kaže da nisu članovi takvih grupa. S druge strane, 7% ispitanice dece je navelo da se susrelo sa nasiljem ili uznemiravanjem u *Viber* ili *WhatsApp* grupama.

Kada su bili u situaciji da budu žrtve uznemiravanja ili su nailazili na uznemirujući sadržaj, 42% dece je navelo da su se odlučili za blokiranje osobe ili stranice koja deli takav sadržaj. Skoro četvrtina (23%) je rekla da takav sadržaj najpre prijavi svojim roditeljima, dok je 7% ispitanika reklo da tu situaciju podeli sa svojim vršnjacima. Uznemirujuću informaciju/sadržaj zanemariće 19% ispitanika, dok će je svega 4% ispitanih prijaviti administratoru. Samo 2% ispitanika navodi da će se odlučiti da istraži i proveri takav sadržaj.

Vezano za sadržaj objavljen na internetu, čak 40% dece je navelo da ne smatra da je jednom obrisan sadržaj na internetu zauvek uklonjen. Nešto više od četvrtine (26%) navodi da se niti slaže, niti ne slaže sa tvrdnjom da je jednom obrisan sadržaj na internetu zauvek uklonjen, dok 18% ispitanika smatra da, kada jednom ukloni objavu sa interneta, ona bude trajno uklonjena. Skoro trećina ispitanika nema jasan stav prema mogućnosti kontrole sadržaja koji objavljuje na internetu (32%). Da ne mogu da kontrolišu na koji način se deli sadržaj koji objavljuju navelo je 23% dece, dok 29% njih tvrdi da ima tu mogućnost i punu kontrolu nad objavljenim sadržajem.

Dve trećine dece (66%) smatra da svaki sadržaj (slika, video) u kome se pojavljuju mora imati njihovo odobrenje pre onlajn objavljivanja. Svega 7% ispitanice dece pokazalo je neslaganje sa ovom tvrdnjom, dok 19% nema jasan stav po ovom pitanju (niti se slaže, niti se ne slaže sa navedenom tvrdnjom). Da ne zna dovoljno o ovome navelo je 8% ispitanice dece. Čak 60% dece navelo je da smatra da treba pojačati zaštitu objava na internetu koje sadrže njihove lične podatke. Četvrtina nije sigurna šta bi uradila po tom pitanju, dok se 7% ispitanika ne slaže sa ovom tvrdnjom.

Poseban deo istraživanja bio je i odnos srednjoškolske dece prema uznemiravanju na internetu, kao i prema informacionoj pismenosti. Jednak broj ispitanika navodi da nije nikada ili da je veoma retko doživljavao neprijatnosti u komunikaciji putem interneta (po 39%). Da su povremeno bili izloženi neprijatnostima od strane poznatih ili nepoznatih ljudi na internetu navelo je 18% dece, dok zbirno 4% njih tvrdi da ih često i redovno doživljava.

Čak 69% dece srednjoškolskog uzrasta reklo je da izbegava sadržaje na internetu koji uključuju govor mržnje. Takve sadržaje je zbog informisanosti navelo da prati 14% ispitanika, dok je 13% njih spremno i da učestvuje u raspravi, kritikujući govor mržnje. Da brani takav govor ukoliko proceni da je bezazlen i zabavan navodi 3% dece koja pohađaju srednju školu. **Najveći broj srednjoškolaca izneo je stav da možda razume kako im Facebook, Instagram i druge mreže rangiraju i prikazuju sadržaje (40%), dok je 27% navelo da razume kako se navedeni sadržaj rangira.** Skoro petina navodi da se ne slaže sa tvrdnjom da razume način kako Facebook, Instagram i druge mreže rangiraju sadržaje (22%).

Prema „politici kolačića” ispitanici su se izjasnili na sledeći način: **gotovo trećina dece (32%) navela je da zna čemu služi „politika kolačića“.** Petina, odnosno 20% ispitane dece, rekla je da ne zna dovoljno o tome, dok 30% ističe da se niti slaže, niti ne slaže sa tvrdnjom da zna čemu „politika kolačića” služi. U skladu sa ovim nalazom je i podatak da **polovina srednjoškolske dece (49%) ne čita „politiku kolačića“.** Onih koji se niti slažu, niti ne slažu sa tvrdnjom da čitaju „politiku kolačića” ima 22%, dok je 19% ispitane dece navelo da čita „politiku kolačića”. **Čak 43% srednjoškolske dece se ne bi složilo sa tvrdnjom da je upoznato sa Opštom uredbom o zaštiti podataka i novim Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti.** Četvrtina (24%) navodi da se niti slaže, niti ne slaže sa ovom tvrdnjom, dok je 21% dece izneo stav da su upoznati sa Opštom uredbom i pomenutim zakonom. Da ne zna i ne može da iznese stav na ovu temu navelo je 12% ispitanika.

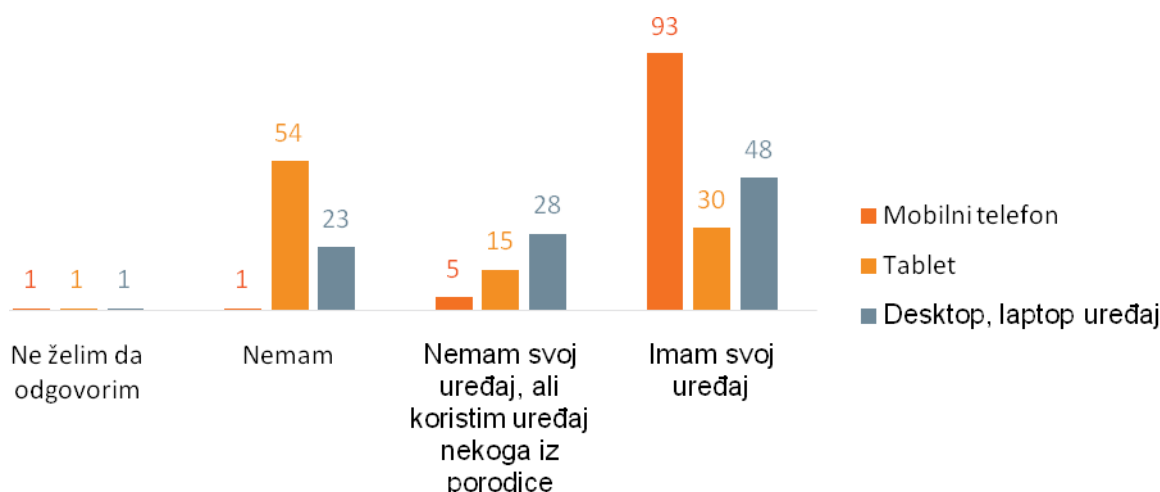
3. Korišćenje interneta i društvenih mreža

U prvom poglavlju biće analizirani podaci o korišćenju interneta i društvenih mreža, dečjim navikama, načinu na koji su otvorili naloge (ili su im nalozi otvoreni od strane roditelja), kao i sa kojom svrhom najčešće koriste internet.

Deca gotovo po pravilu imaju sopstveni mobilni telefon: 93% dece kaže da ga poseduje. Na drugoj strani je 5% dece koji nemaju svoj uređaj i koriste mobilni telefon nekoga iz porodice. Desktop/laptop uređaj poseduje svako druge dete u našem uzorku (48%), 28% dece nema sopstveni uređaj i koristi desktop ili laptop nekog člana porodice, dok 23% dece nema niti koristi desktop/laptop uređaj. **Tablet je najmanje dostupan za decu u Srbiji – rezultati pokazuju da više od polovine dece nema tablet uređaj (54%) i da 15% dece koristi tablet koji već postoji u domaćinstvu.** Manje od trećine dece ili 30% ispitane dece kaže da ima sopstveni tablet uređaj.

Tablet uređaje iznad proseka imaju deca u Beogradu (dvoje od petoro dece u Beogradu ga poseduje), deca sa vrlo dobrim ili odličnim uspehom u prethodnoj školskoj godini i deca koja žive u urbanim sredinama. Deca uzrasta 10-14 godina iznadprosečno poseduju tablet, dok deca 15-18 godina iznadprosečno poseduju desktop/laptop uređaj.

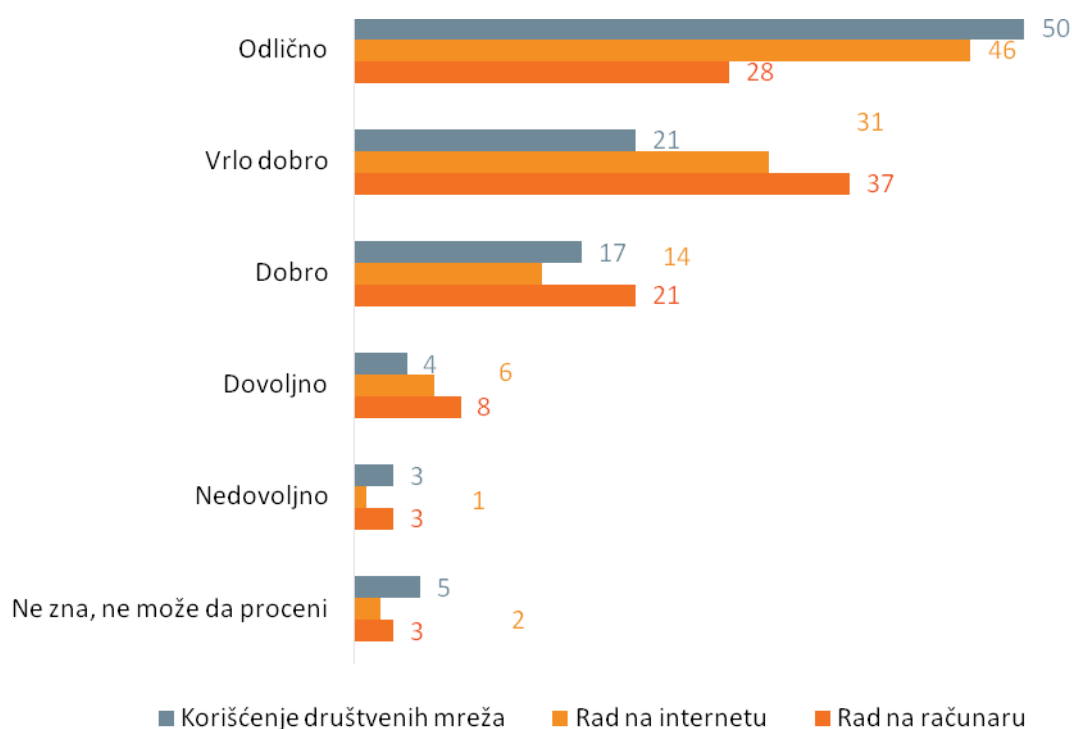
Grafikon 3.1. Posedovanje mobilnog telefona, tableta i desktop/laptop uređaja, u %

Na drugom pitanju deca su zamoljena da se stave u poziciju nastavnika i da ocene (na skali od 1 do 5 gde je 1=nedovoljno, a 5= odlično) sopstveno poznavanje rada na računaru, interneta i društvenih mreža. **Deca su u najvećoj meri upoznata sa korišćenjem interneta i društvenih mreža: 77% dece daje ocenu četiri (31%) ili pet**

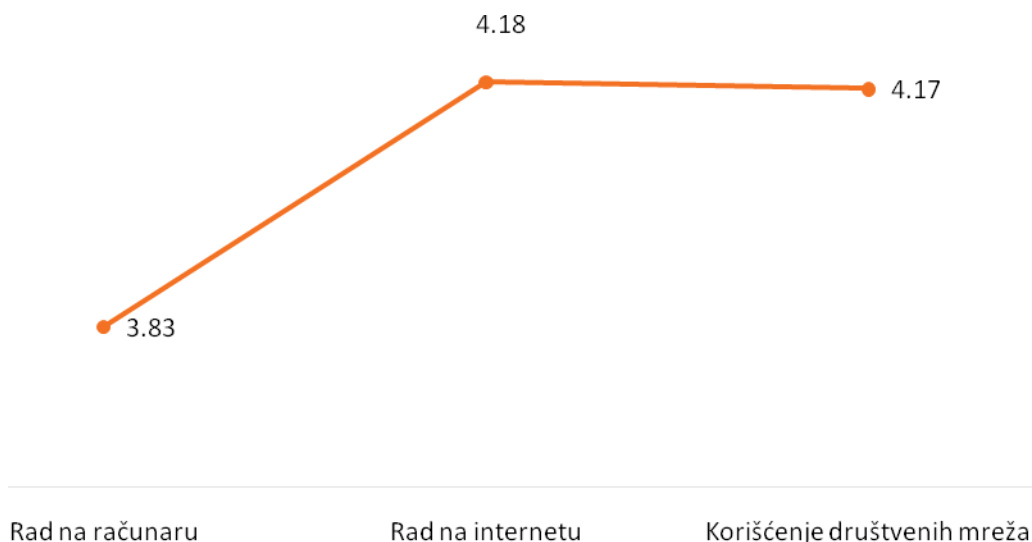
(46%) za sopstveno korišćenje interneta, dok je u zbiru 71% dece koja kažu da odlično (50%) ili vrlo dobro (21%) umeju da koriste društvene mreže. Navedeni rezultati dalje ukazuju na to da su internet i društvene mreže za njih prirodni ambijent u odrastanju, socijalizaciji i školovanju. Dvoje od troje dece (65%) kaže da vrlo dobro ili odlično poznaje rad na računaru, što je važan podatak, jer otvara prostor za ugrožavanje privatnosti usled esktenzivnog korišćenja interneta i društvenih mreža. Međutim, činjenica je da su deca, generalno uzev, ocenila sopstveno znanje o korišćenju računara, internetu i društvenim mrežama relativno dobrim.

Grafikon 3.2. Poznavanje rada na računaru, interneta i korišćenja društvenih mreža, u %

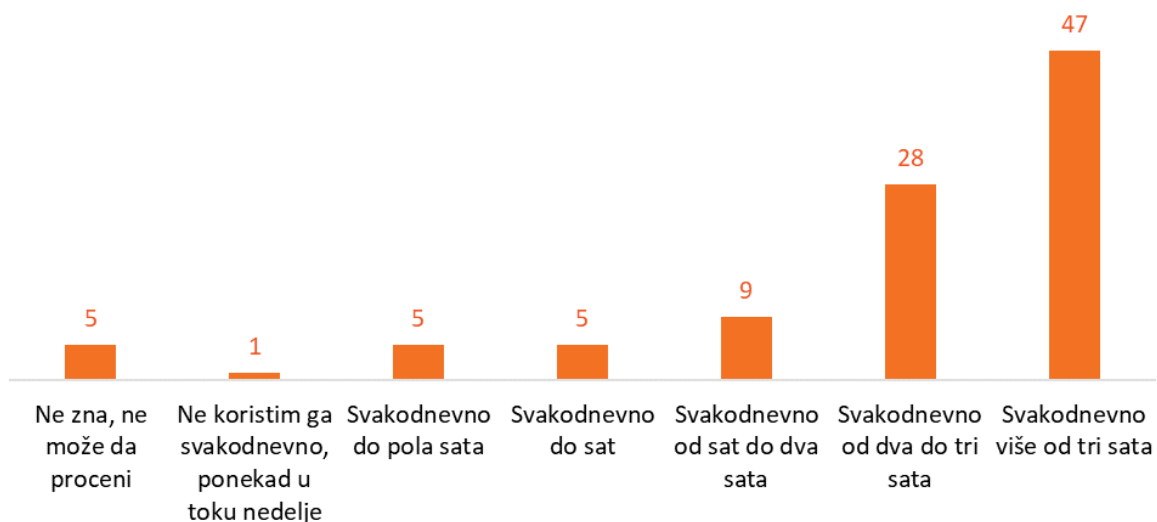
Prethodna tvrdnja da su deca relativno dobro ocenila sopstveno znanje o radu na računaru, internetu i korišćenju društvenih mreža vidi se i kroz srednju prosečnu ocenu. **Prosečna ocena je veća od četiri za poznavanje interneta (4,18) i korišćenje društvenih mreža (4,17), dok za rad na računaru iznosi 3,83.** Očekivano, znanje o ovim elementima je iznad proseka veće kod starije dece, uzrasta 15-18 godina. Takođe, percepcija znanja o radu na računaru, internetu i korišćenju društvenih mreža je niža u Centralnoj Srbiji u odnosu na Vojvodinu i, posebno, u odnosu na Beograd.

Grafikon 3.3. Poznavanje rada na računaru, interneta i korišćenja društvenih mreža (srednja prosečna ocena)

Kada je reč o korišćenju interneta, očekivano je da su deca u ovom uzrastu veliki konzumenti interneta: **skoro svako drugo dete (47%) koristi internet više od tri sata dnevno**. Između dva i tri sata dnevno internet koristi 28% ispitanice dece, što znači da 75% dece u Srbiji internet koristi barem dva sata ili više tokom dana. Na nivou statističke greške su ispitanici koji ga ne koriste barem jednom dnevno.

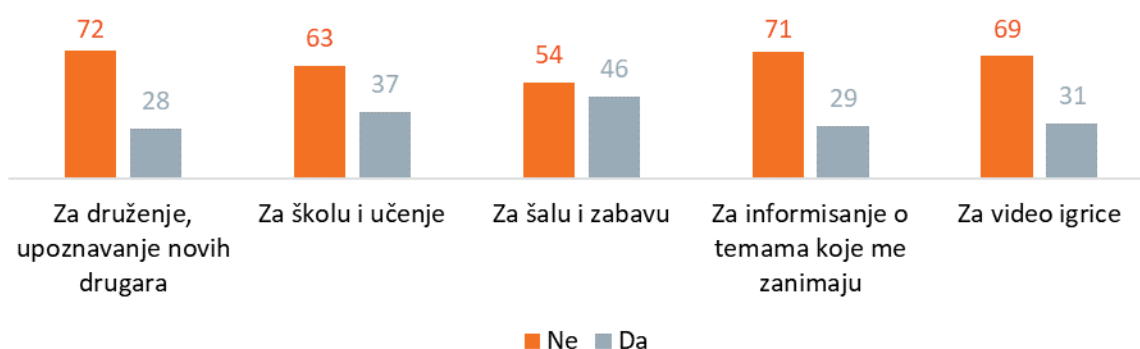
Grafikon 3.4. Korišćenje interneta, u %

Internet iznad proseka konzumira starija starosna struktura (15-18), među kojima je 55% dece koja ga koriste više od tri sata dnevno. Internet intenzivnije koriste i muškarci, kao i deca iz Beograda.

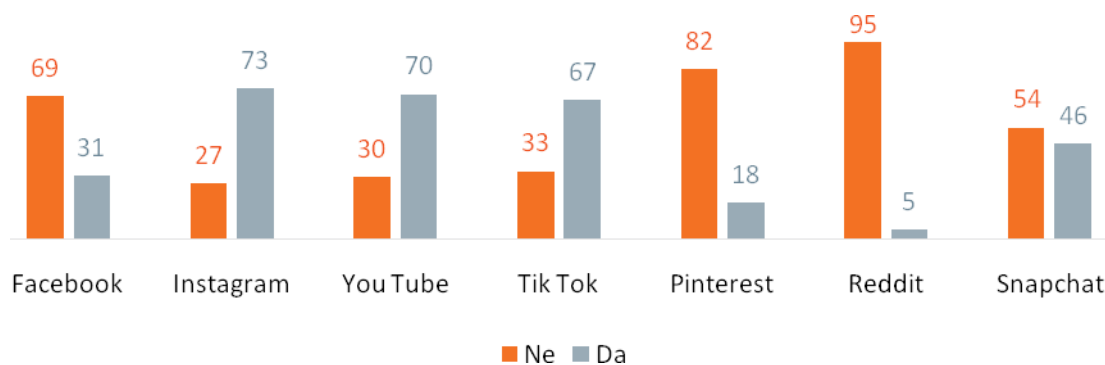
U koju svrhu deca koriste internet? Nije iznenađenje da se na prvom mestu nalaze **šala i zabava** (46%), potom **škola i učenje** (37%), **video igrice** (31%), **informisanje o temama koje ih zanimaju** (29%) i **druženje, odnosno upoznavanje novih drugara** (28%).

Grafikon 3.5. Svrhe korišćenja interneta, u %

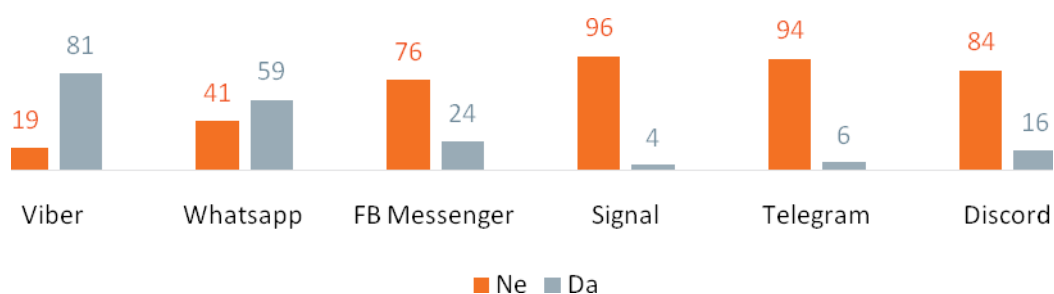
Već je konstatovano da su društvene mreže prirodno okruženje za decu. Zato ne čudi da su deca veliki konzumenti društvenih mreža, da koriste različite društvene mreže, ali se primećuje i svojevrsna tranzicija sa „starih“ društvenih mreža (poput mreže Facebook) na „nove“, kao što su Instagram ili Tik Tok. **Na vrhu se, po konzumaciji, nalazi Instagram, koji koristi čak 73% ispitanе dece.** Vrlo visoko se nalaze i **You Tube** (70%) i **Tik Tok** (67%). „Pad“ društvene mreže Facebook među decom je toliko veliki (danas ga konzumira 31% anketirane dece) da se pre njega nalazi i Snapchat sa 46% dece koja ga koriste. Skoro petina dece (18%) koristi Pinterest, a 5% dece koristi Reddit.

Grafikon 3.6. Korišćenje društvenih mreža, u %

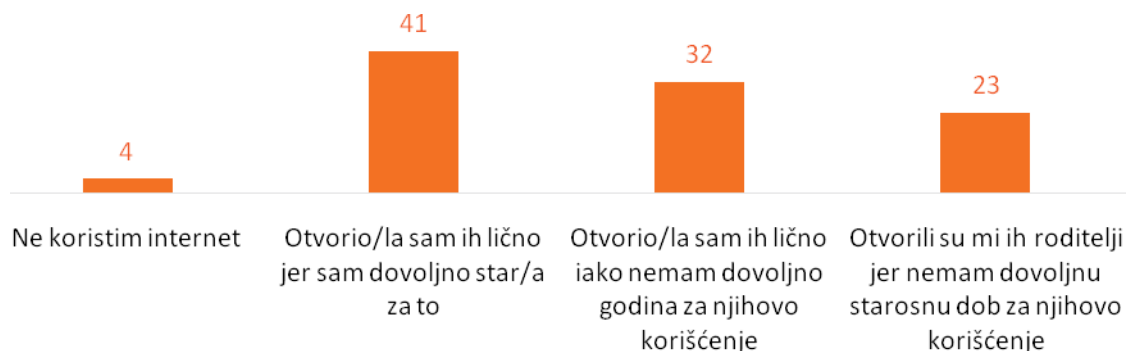
U polju aplikacija za komunikaciju, **Viber suvereno dominira u svim ciljnim grupama, pa i među decom: ovo istraživanje pokazuje da 81% dece ima nalog i koristi Viber**. Na drugoj strani, **WhatsApp** koristi 59% dece, što je značajno više ako ga uporedimo sa sličnim istraživanjima na starijoj populaciji. Na trećem mestu je **FB Messenger** sa 24%, dok se jedna relativno nova i starijoj populaciji manje poznata aplikacija **Discord** koristi od strane 16% dece. **Telegram** koristi 6% dece, a **Signal** ima 4% ispitanih.

Grafikon 3.7. Korišćenje aplikacija za komunikaciju, u %

Na kraju, pitali smo decu kako su otvorili nalog na društvenim mrežama ili aplikacijama za komunikaciju. **Većina dece je otvorila naloge lično (73%), od čega 41% dece kaže da je otvorilo naloge samostalno, jer su imali dovoljan broj godina, dok je 32% dece lično otvorilo naloge, iako nisu imali dovoljno godina za njihovo korišćenje**. Ovih 32% ispitane dece koja su lično otvorila naloge, a koja su premlada za njihovo korišćenje, predstavljaju grupu koja je verovatno i manje kontrolisana od strane roditelja i ranjivija u pogledu digitalnih izazova. Za svako četvrto dete (23%) nalog su otvorili roditelji, jer deca nisu imala dovoljan broj godina da nalog otvore lično.

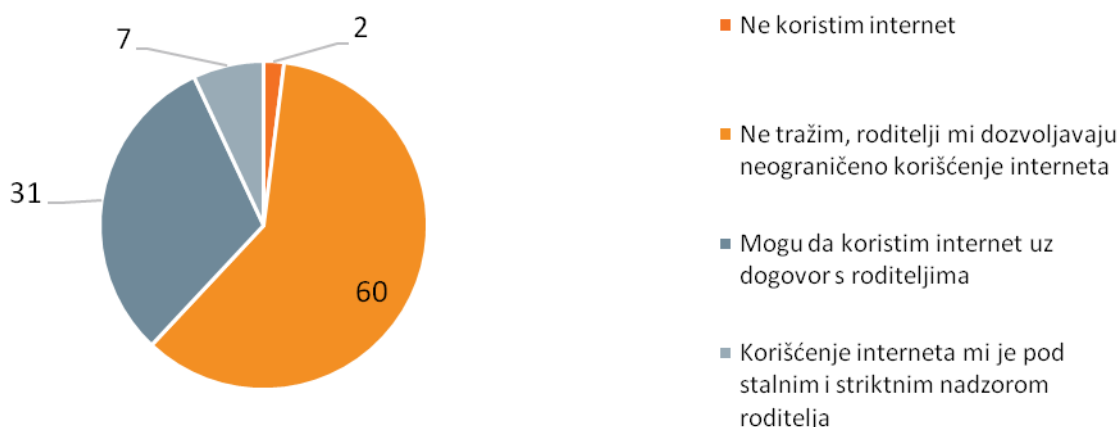
Grafikon 3.8. Otvaranje naloga na društvenim mrežama ili aplikacijama za komunikaciju, u %

4. Odnos roditelja prema dečjem korišćenju interneta

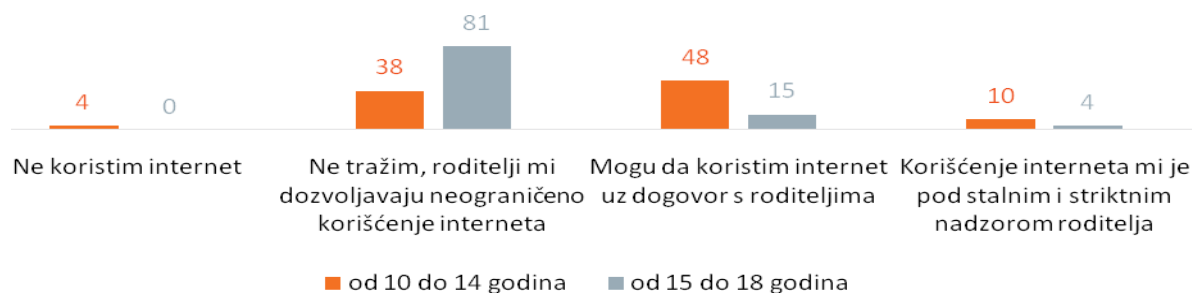
Sprovedeno istraživanje daje i uvid u odnos koji roditelji imaju prema konzumiranju interneta od strane dece. Za početak, **nalazi pokazuju da čak 60% ispitanika među decom starosti 10-18 godina navodi da im roditelji dozvoljavaju da neograničeno koriste internet.** Ovaj odgovor iznad proseka primećujemo kod dečaka, ispitanika koji pohađaju srednju školu, ali i kod ispitanika koji u prošloj školskoj godini nisu ostvarili odličan uspeh. Nešto manje od trećine anketiranih kaže da mogu da koriste internet uz dogovor sa roditeljima (31%), dok 7% ističe da im je korišćenje interneta pod stalnim i striktnim nadzorom roditelja.

Grafikon 4.1. Da li tražiš saglasnost od roditelja za korišćenje interneta?, u %

Potpuno očekivano, ispitanici stariji od 15 godina u čak 81% slučajeva navode da im je dozvoljeno neograničeno korišćenje interneta, dok isto kaže 38% ispitanika mlađih od 15 godina.

Grafikon 4.2. Da li tražiš saglasnost od roditelja za korišćenje interneta?, prema godinama, u %

U želji da detaljnije ispitamo načine na koje roditelji kontrolišu ponašanje svoje dece na internetu, one ispitanike koji su na prethodno pitanje odgovorili da mogu da koriste internet u dogovoru sa roditeljima ili im je korišćenje interneta pod stalnim nadzorom roditelja smo pitali da li i na koji način roditelji kontrolišu njihovo ponašanje na internetu.

Nešto manje od polovine (41%) kaže da su im roditelji dali lozinku za imejl ili društvene mreže, kao i da su im kreirali nalog. Da su im roditelji ograničili neke sajtove i portale kaže 52% ispitanika, a 47% kaže da koriste aplikaciju *Family link*, te roditelji na taj način kontrolišu ponašanje dece na internetu. **Najveći procenat ispitanika kaže da im njihovi roditelji ograničavaju vreme koje provode na internetu (61%),** a 59% je onih koji kažu da ih njihovi roditelji kontrolišu kroz aplikacije *Viber* ili *WhatsApp*, na kojima se oni nalaze. Ispitanici koji imaju manje od 15 godina, idu u osnovnu školu i odlični su učenici iznad proseka su kod svih ponuđenih opcija davali odgovor „da“. Kod ostalih sociodemografskih karakteristika nije bilo statistički relevantnih razlika.

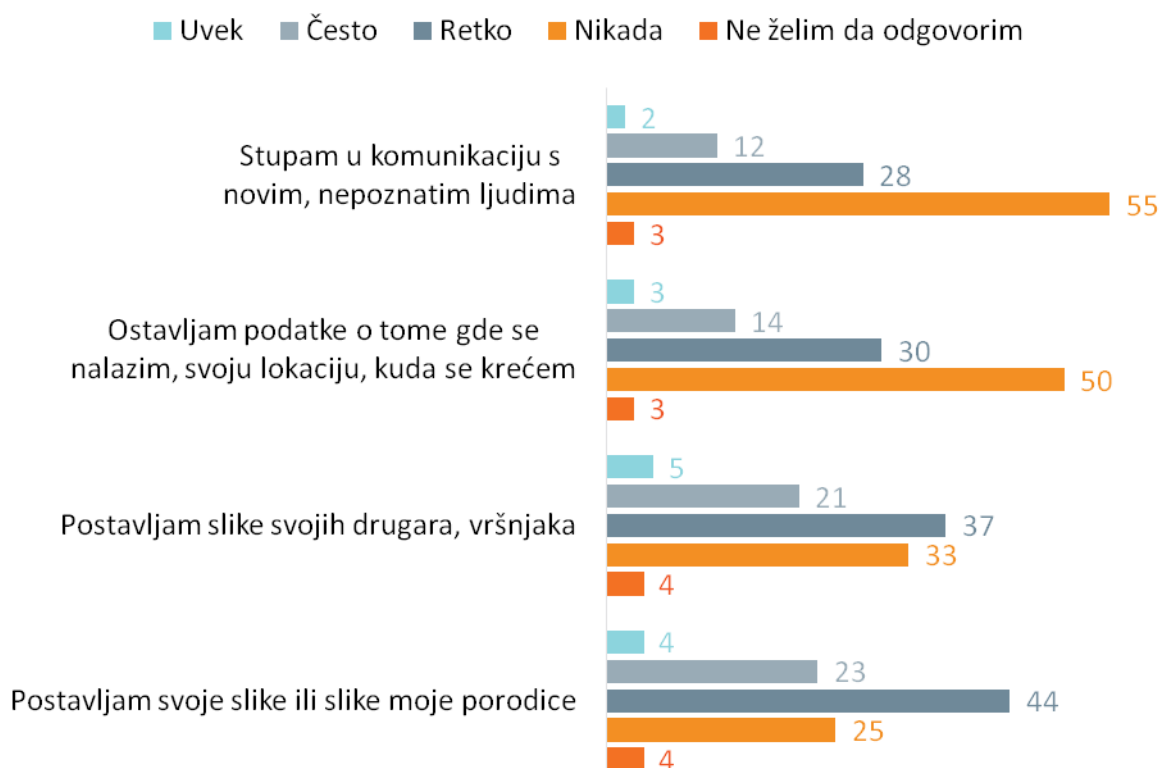
Grafikon 4.3. Razmisli, da li i na koji način roditelji traže da kontrolišu tvoje ponašanje na internetu..., u %

5. Informisanost o zaštiti podataka i ponašanje dece na internetu

Narednim setom pitanja ispitivali smo obrasce ponašanja dece i mladih na internetu. Tako **na pitanje da li stupaju u kontakt sa novim ili nepoznatim ljudima 2% dece navodi da uvek to čini, dok 12% daje odgovor „često“**. Svaki četvrti ispitanik (28%) kaže da retko stupa u komunikaciju sa nepoznatim ljudima na internetu, dok 55% to nikada ne čini. **Polovina anketiranih kaže da nikada ne ostavlja podatke o tome gde se nalazi ili kuda se kreće, a 30% kaže da to čini retko**. Ukupno 17% (14% + 3%) kaže da često ili uvek ostavlja podatke o svom kretanju ili lokaciji na internetu. **Jedna trećina anketiranih kaže da nikada ne ostavlja slike svojih drugara i vršnjaka na internetu**. To čini retko 37% ispitanika, često jedna petina (21%), dok 5% navodi da je to nešto što uvek rade. Četvrtina ispitanika nikada ne ostavlja slike sebe ili svoje porodice onlajn, 55% to čini retko, a 23% navodi da to radi često. **Imamo i 4% ispitanika koji kažu da uvek postavljaju svoje slike i slike svoje porodice onlajn**.

Grafikon 5.1. Razmisli o tome šta sve radiš kada si na internetu i reci nam koliko često radiš ove stvari..., u%

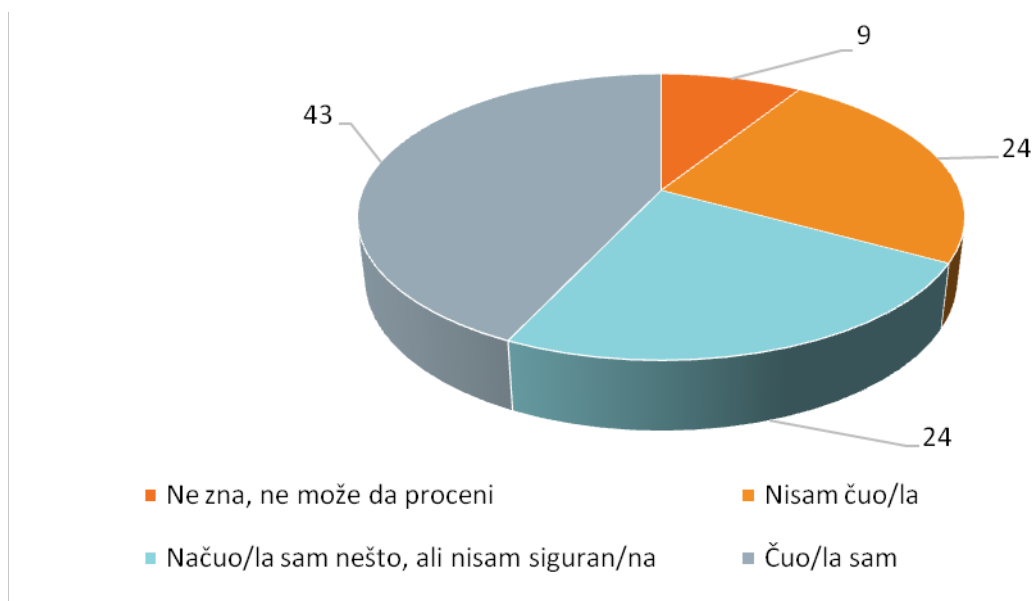

Pogledamo li sociodemografske karakteristike ispitanika koji su natprosečno odgovarali da uvek ili često na internetu obavljaju pomenute radnje, videćemo da se iznad proseka radi o ispitanicima koji su stariji od 15 godina i idu u srednju školu.

Čak 43% ispitanika navodi da su čuli za postojanje zakona koji štiti podatke. Dodatno, imamo četvrtinu anketiranih koji kažu da su nešto načuli, ali nisu sigurni tačno o kakvom se zakonu radi, dok 24% kaže da nije čulo za zakon. Na kraju, jedna desetina ispitanika (9%) nije odgovorila na pitanje.

Među ispitanicima mlađim od 15 godina natprosečno nailazimo na odgovor da nisu čuli za postojanje zakona (29%), dok stariji anketirani (preko 15 godina) navode iznad proseka da su čuli nešto, ali da nisu sigurni o kakvom je zakonu reč. Deca u Beogradu u čak 55% slučajeva kažu da su čuli za ovaj zakon, dok isto kaže po 38% ispitanika u Centralnoj Srbiji i Vojvodini. Na kraju, ispitanike koji su iznad proseka čuli za zakon nalazimo u gradskim sredinama.

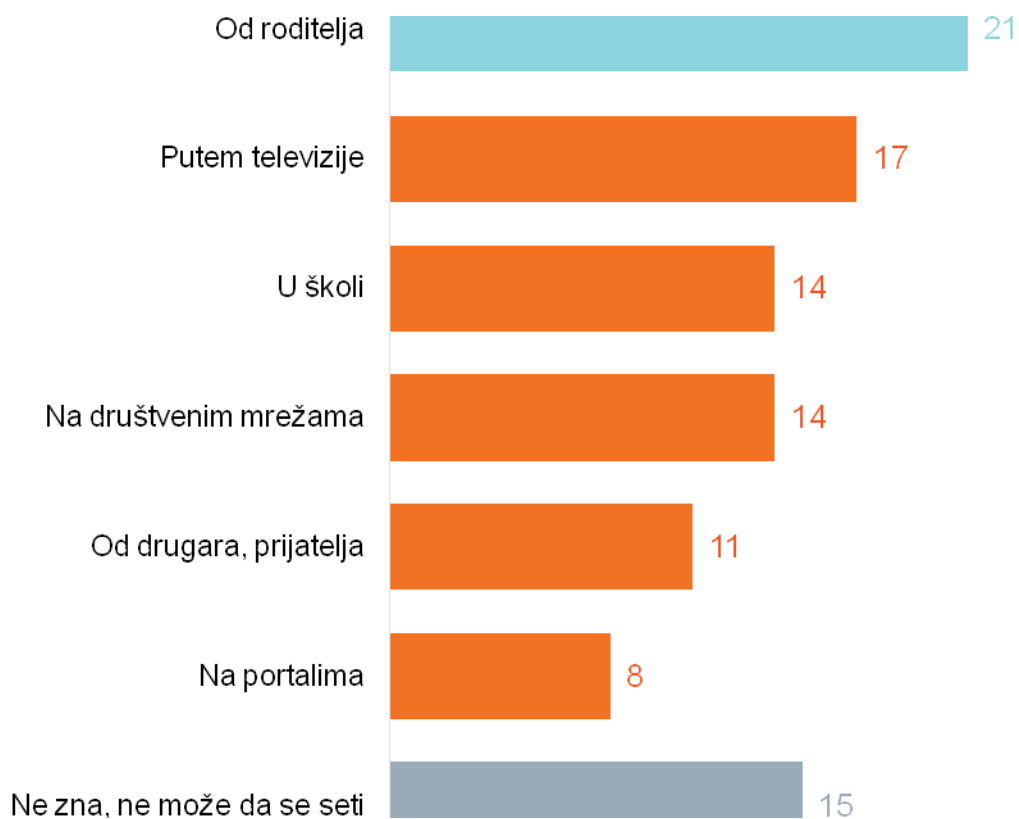
Grafikon 5.2. Da li si čuo/la da postoji zakon koji štiti tvoje podatke?, u%

Ispitanike koji su na prethodno pitanje odgovorili da su čuli za zakon ili su načuli nešto o njemu smo pitali na koji način su saznali za ovaj zakon. Tako 15% navodi da ne zna ili ne može da seti kako su čuli za ovaj zakon, **a najveći procenat (21%) je o zakonu čuo od roditelja**. Televiziju je navelo 17% anketiranih, dok po 14% kaže da su čuli za zakon u školi ili na društvenim mrežama. Jedna desetina kao izvore informacija o zakonu navodi okruženje, svoje drugove i prijatelje, a 8% kaže da je o zakonu čulo na portalima.

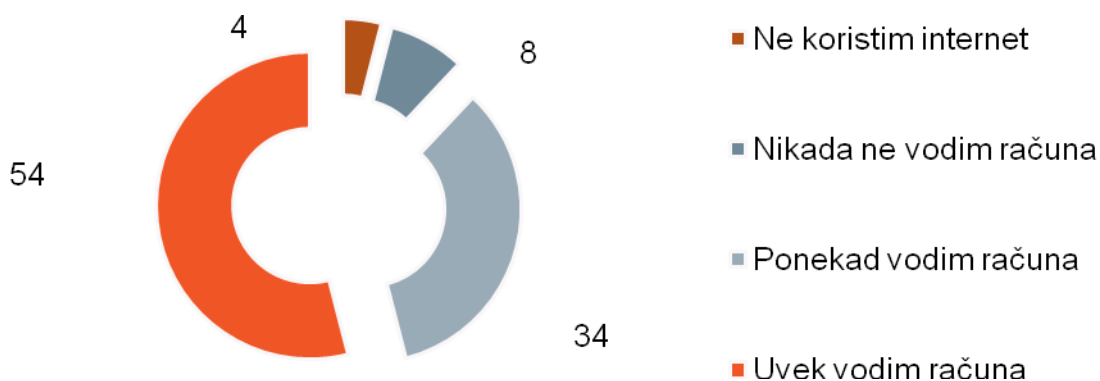
Ispitanici mlađi od 15 godina iznadprosečno kao izvor informacija navode roditelje, dok stariji ispitanici (15-18 godina) prednost daju okruženju (prijateljima) i društvenim mrežama kao osnovnom izvoru informacija o zakonu. Društvene mreže su natprosečno pomenute i od strane ispitanika iz Centralne Srbije, dok anketirani u Beogradu iznad proseka pominju televiziju.

Grafikon 5.3. Kako si saznao/la za ovaj zakon?, u%

Čak 54% učesnika u istraživanju kaže da uvek vodi računa o tome šta objavljuje na društvenim mrežama i na internetu generalno. Dodatno, imamo trećinu koja ponekad vodi računa (34%), dok tek 8% kaže da nikada ne vodi računa. Devojčice blago iznad proseka kažu da uvek vode računa o tome šta objavljuju na društvenim mrežama, kao i najmlađi ispitanici, ispitanici koji pohađaju osnovnu školu, anketirani u Beogradu i odlični učenici.

Grafikon 5.4. Kada si na internetu i na društvenim mrežama, da li razmišljaš o tome šta pišeš i šta objavljuješ?, u%

Ispitanici mlađi od 18 godina su dali sledeće odgovore na pitanje da li su nekada na internetu ili na društvenim mrežama odbili da daju neke podatke koji su od njih bili traženi. Imamo jednu trećinu ispitanika koja kažu da su odbili, jer su smatrali da se od njih traži previše podataka, dok 28% kaže da su odbili, jer su od njih traženi nepotrebni podaci. **Nešto manje od četvrtine (24%) kaže da se nije osećalo prijatno da da tražene podatke, dok svega 12% kaže da obično da sve podatke koji se od njih traže.** Stariji ispitanici natprosečno navode da nisu davali podatke, jer su smatrali da se od njih traže nepotrebni podaci. Sa druge strane, u Centralnoj Srbiji natprosečno nailazimo na ispitanike koji kažu da uvek daju sve podatke koji se od njih traže (19%), dok je isti odgovor u Beogradu dalo 3% ispitanika.

Grafikon 5.5. Da li si nekada na internetu ili na društvenim mrežama odbio/la da daš neke podatke koje su ti tražili?, u%

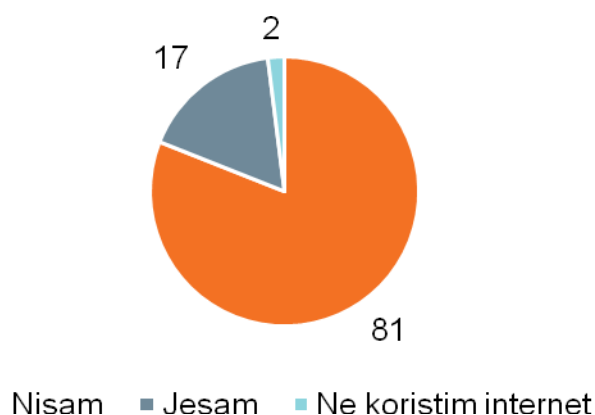

6. Uznemiravanje na internetu i društvenim mrežama

Poseban deo ovog istraživanja predstavljaju stavovi dece osnovnog i srednjoškolskog uzrasta prema nasilju i uznemiravanju na internetu i društvenim mrežama. Kako je (nažalost) ovo sve prisutnija pojava sa kojom se oni susreću, ovaj odeljak prikazaće šta o nasilju na internetu misle deca starosti 10-18 godina, kao i šta oni preduzimaju kada se nađu pred nekim uznemirujućim sadržajem.

Istraživanje je pokazalo da čak **81% dece nije doživelo nasilje ili uznemiravanje na internetu i društvenim mrežama. Da su bili izloženi nekom obliku nasilja na internetu navelo je 17% ispitanika**, dok **2%** navodi da zapravo **ne koristi internet**.

Grafikon 6.1. Da li si nekada doživeo/la nasilje ili uznemiravanje na internetu ili društvenim mrežama?, u %

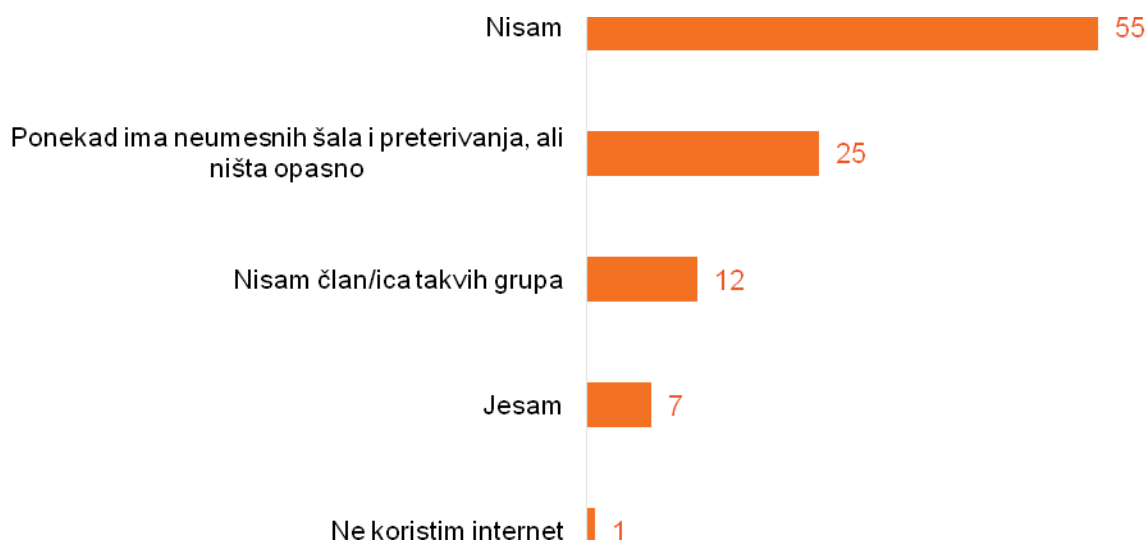

Među ispitanicima koji su se natprosečno izdvojili kao oni koji su doživeli nasilje na internetu ističu se deca starosti 15-18 godina, odnosno učenici srednjih škola, a najviše učenici drugog i trećeg razreda srednje škole. Ovo su iznad proseka navodila i deca iz Beograda u odnosu na decu iz drugih delova Srbije. U dominantnoj grupi onih koji tvrde da nisu doživeli nasilje ili uznemiravanje na internetu i društvenim mrežama izdvajaju se osnovci starosti 10-14 godina.

Pored uznemiravanja na internetu i društvenim mrežama ispitanici su iznosili svoja iskustva i kada je reč o **nasilju u grupama za komunikaciju na aplikacijama kao što su Viber ili WhatsApp. Više od polovine dece (55%) navodi da nije doživelo takav oblik uznemiravanja. Četvrtina tvrdi da je ponekad bilo neumesnih šala i**

preterivanja (25%), ali ništa opasno, dok 12% ispitanika kaže da nije član takvih grupa. S druge strane, 7% ispitanika navelo je da se susrelo sa nasiljem ili uznemiravanjem u Viber ili WhatsApp grupama.

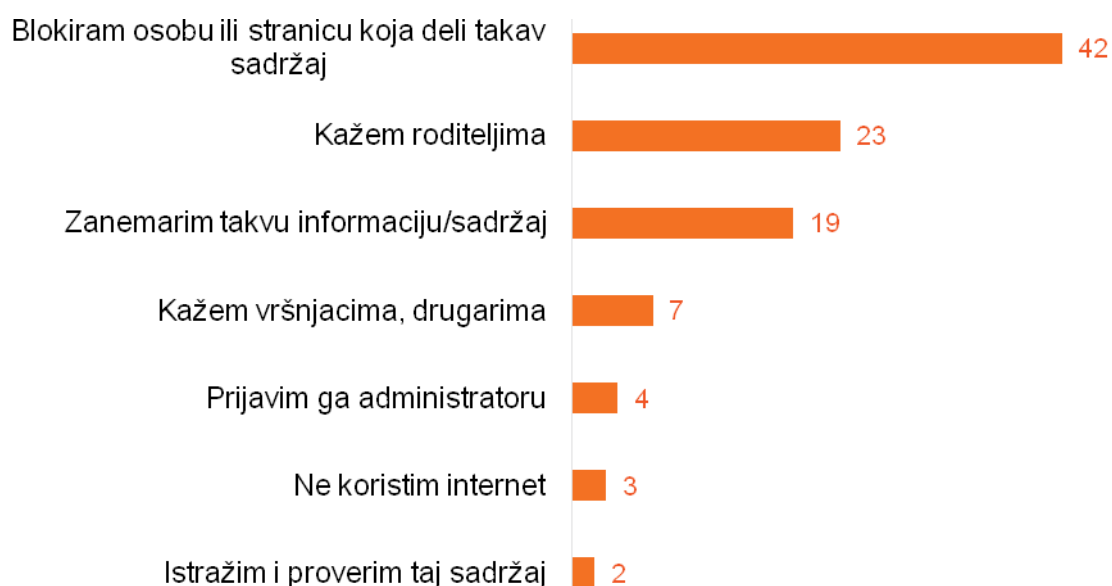
Grafikon 6.2. A da li si doživeo/la nasilje ili uznemiravanje u nekoj zajedničkoj Viber, WhatsApp ili nekoj drugoj sličnoj grupi?, u %

Od onih koji su navodili da su doživljavali ovakav oblik nasilja natprosečno su se izdvojili učenici prvog, drugog i trećeg razreda srednje škole, odnosno stariji od 15 godina. Posmatrano po regionima, u kategoriji dece koja su bila izložena ovom obliku uznemiravanja izdvojila su se deca iz Vojvodine.

Kada su bili u situaciji da su žrtve uznemiravanja ili ukoliko su nailazili na uznemirujući sadržaj, čak 42% dece navelo je da se odlučilo na blokiranje osobe ili stranice koja deli takav sadržaj. Skoro četvrtina ispitanih (23%) je rekla da takav sadržaj najpre prijavi svojim roditeljima, dok je 7% ispitanika reklo da tu situaciju podeli sa svojim vršnjacima. Uznemirujuću informaciju/sadržaj zanemariće 19% ispitanika, dok će je svega 4% ispitanih prijaviti administratoru. Samo 2% ispitanika navodi da će se odlučiti da istraži i proveri takav sadržaj.

Grafikon 6.3. Šta radiš kada te neko uznemirava ili kada naiđeš na neki uznemirujući sadržaj?, u %

Da će najpre roditeljima prijaviti ovakav sadržaj navode iznad proseka deca 10-14 godina, a naročito oni koji pohađaju peti i šesti razred osnovne škole, kao i oni koji žive u Centralnoj Srbiji i imaju odličan uspeh u školi. Nasuprot njima, oni koji će reći za takav sadržaj svojim vršnjacima nalaze se natprosečno u kategoriji srednjoškolaca, kao i među onima koji žive u Beogradu. Da bi blokirali osobu ili stranicu koja deli uznemirujući sadržaj natprosečno navode stariji učenici (15-18 godina), dok učenici starijih razreda osnovne škole, kao i prvog i drugog razreda srednje škole u najvećoj meri navode da će prijaviti administratoru uznemirujući sadržaj.

7. Kontrola sadržaja koji se objavljuje na internetu

Kada se radi o sadržajima koje objavljuju na internetu, učenici su iznosili stav prema nekoliko tvrdnji povezanih sa tom temom. **Čak 40% dece navelo je da ne smatra da je jednom obrisani sadržaj na internetu zauvek uklonjen.** Nešto više od četvrtine (26%) navodi da se niti slaže, niti ne slaže sa tvrdnjom da je jednom obrisani sadržaj na internetu zauvek uklonjen, dok 18% ispitanika smatra da, kada jednom ukloni objavu sa interneta, ona je trajno uklonjena. Da ne zna ili ne može da proceni svoj stav na ovu temu navodi 16% ispitanika.

Grafikon 7.1. Kada nešto obrišem na Internetu to je zauvek uklonjeno, u %

Deca koja su natprosečno navodila da jednom obrisani sadržaj sa interneta nije i trajno uklonjen pohađaju srednju školu, odnosno starosti 15-18 godina. Mlađi/osnovci su pak bliži uverenju da, kada jednom uklone nešto sa interneta, taj sadržaj apsolutno postaje nedostupan.

Skoro trećina ispitanika nema jasan stav prema mogućnosti kontrole sadržaja koji objavljuje na internetu (32%). Da ne mogu da kontrolišu kako se deli sadržaj koji prave i objavljuju navelo je 23% dece, dok 29% njih tvrdi da ima tu mogućnost i punu kontrolu nad objavljenim sadržajem. Ipak, čak 16% mladih reklo je da ne zna dovoljno o ovoj temi.

Grafikon 7.2. Mogu da kontrolišem kako se deli sadržaj koji pravim i objavljujem, u %

Da se ne slažu sa tvrdnjom da imaju kontrolu nad deljenjem sadržaja koji objavljuju iznad proseka navode deca starosti 15–18 godina, ona koja pohađaju sedmi razred osnovne škole, kao i prvi, drugi i treći razred srednje škole. Oni koji smatraju da imaju kontrolu nad deljenjem svog sadržaja na internetu natprosečno su u kategoriji dece koja idu u četvrti i peti razred osnovne škole, ali i treći i četvrti razred srednje škole i žive u Beogradu.

Podatak koji procentualno odskoče od prethodnih nalaza, a odnosi se na kontrolu objavljenog sadržaja na internetu, jeste nalaz da **dve trećine dece (66%) smatra da svaki sadržaj (slika, video) u kome se pojavljuju mora imati njihovo odobrenje pre onlajn objavljivanja. Svega 7% ispitane dece pokazalo je neslaganje sa ovom tvrdnjom, dok 19% nema jasan stav po ovom pitanju** (niti se slaže, niti se ne slaže sa navedenom tvrdnjom). Da ne zna dovoljno o ovome navodi 8% dece.

Grafikon 7.3. Svaki sadržaj u kome se pojavljujem – slika ili video – trebalo bi da ima moje odobrenje pre onlajn objavljivanja, u %

Deca koja pohađaju peti, šesti i sedmi razred osnovne škole, kao i drugi razred srednje škole natprosečno se izdvajaju u grupi onih koji smatraju da svaki sadržaj u kome su pojavljuju pre objavljivanja mora imati njihovo odobrenje. U ovoj grupi su u granicama proseka i deca koja imaju odličan uspeh u školi, a natprosečno ona koja imaju vrlo dobar uspeh. S druge strane, učenici koji imaju nedovoljan, dovoljan i dobar uspeh iznad proseka se izdvajaju u kategoriji onih koji su rekli da se ne slažu sa ovom tvrdnjom.

Kada je reč o **zaštiti objava koje sadrže lične podatke dece**, čak **60%** njih navelo je da **smatra da treba pojačati zaštitu takvih objava. Četvrtina nije sigurna šta uraditi po tom pitanju, dok se 7% ispitanika ne slaže sa ovom tvrdnjom.**

Grafikon 7.4. Trebalo bi pojačati zaštitu objava sadržaja koji sadrže naše lične podatke (lice, video, izjave...), u %

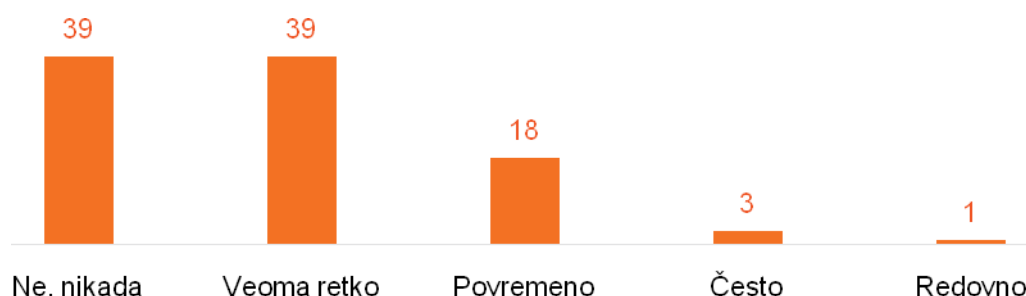
Da smatraju da je potrebno pojačati zaštitu objava koje sadrže njihove lične podatke iznad proseka su navodila deca koja pohađaju osnovnu školu, starosti 10-14 godina, sa odličnim ili vrlo dobrim uspehom, a koja žive u gradu. Nasuprot njima, oni ispitanici koji smatraju da nije potrebna dodatna zaštita takvih objava natprosečno su u kategoriji dece 15-18 godina, posebno ona koja idu u prvi i drugi razred srednje škole, sa dobrim ili dovoljnim uspehom u školi i koja žive na selu.

8. Prilog 1: odnos srednjoškolske dece prema uznemiravanju na internetu i informacionoj pismenosti

Poseban deo ovog istraživanja posvećen je odnosu srednjoškolske dece prema uznemiravanju na internetu i informacionoj pismenosti. Deca starosti 15-18 godina su izražavala svoje mišljenje prema pojavama kao što su uznemiravanje, pretnje ili govor mržnje na internetu, ali i prema različitim tvrdnjama koje se tiču zaštite podataka, politike kolačića i generalno njihove informacione pismenosti.

Jednak broj ispitanika navodi da nije nikada ili da je veoma retko doživljavao neprijatnosti u komunikaciji putem interneta (po 39%). Da je povremeno bilo izloženo neprijatnostima od strane poznatih ili nepoznatih ljudi na internetu navelo je 18% dece, dok zbirno 4% njih tvrdi da ih često i redovno doživljava.

Grafikon 8.1. Da li si doživljavao/la neprijatnosti u komunikaciji putem interneta, od strane poznatih ili nepoznatih ljudi, u vidu vređanja, prozivanja, ismevanja, pretnji i slično?, u %

Analiza je pokazala da u odgovorima srednjoškolaca nije bilo statistički značajnih razlika između različitih sociodemografskih grupa.

Čak 69% dece srednjoškolskog uzrasta je reklo da izbegava sadržaje na internetu koji uključuju govor mržnje. Takve sadržaje je zbog informisanosti navelo da prati 14% ispitanika, dok je 13% njih spremno i da učestvuje u raspravi, kritikujući govor mržnje. Da brani takav govor, ukoliko proceni da je bezazlen i zabavan, navodi 3% dece koja pohađaju srednju školu.

Mlađi srednjoškolci, starosti 15-16 godina, koji imaju odličan i vrlo dobar uspeh u školi, natprosečno se izdvajaju u kategoriji ispitanika koji navode da izbegavaju sadržaje koji

uključuju govor mržnje. Ovakav govor, ukoliko smatraju da je bezazlen, natprosečno brane stariji srednjoškolci (17-18 godina), koji imaju dovoljan uspeh u školi.

Grafikon 8.2. Kako reaguješ na internet sadržaje koji uključuju govor mržnje?, u %

Najveći broj srednjoškolaca izneo je stav da možda razume kako im Facebook, Instagram i druge mreže rangiraju i prikazuju sadržaje (40%), dok je 27% navelo da razume kako se navedeni sadržaj rangira. Skoro petina navodi da se ne slaže sa tvrdnjom da razume način na koji Facebook, Instagram i druge mreže rangiraju sadržaje (22%). Da ne zna dovoljno o tome i da ne može da proceni stanje na tu temu navodi 12% srednjoškolaca.

Grafikon 8.3. Razumem kako mi Facebook, Instagram i druge mreže rangiraju i prikazuju sadržaje, u %

Učenici srednjih škola sa odličnim uspehom natprosečno navode da razumeju način rangiranja sadržaja na društvenim mrežama, dok se oni koji imaju dobar i dovoljan uspeh izdvajaju među onima koji su rekli da se ne slažu sa tvrdnjom da im je postojeće rangiranje sadržaja dovoljno razumljivo. Da se možda slažu, tj. niti slažu, niti ne slažu sa ovom tvrdnjom natprosečno ističu srednjoškolska deca koja imaju vrlo dobar uspeh u školi.

Skoro trećina dece (32%) navela je da zna čemu služi „politika kolačića“. Petina, odnosno **20% ispitane dece, reklo je da ne zna dovoljno o tome,** dok **30% ističe da se niti slaže, niti ne slaže sa tvrdnjom da zna čemu „politika kolačića“ služi.** Da ne može da proceni stav o ovoj temi navelo je 18% ispitanika.

Grafikon 8.4. Znam čemu služi „politika kolačića“ (cookie policy), u %

U ovim odgovorima srednjoškolaca nije bilo statistički značajnih razlika između različitih sociodemografskih grupa.

Gotovo polovina srednjoškolske dece (49%) navela je da ne čita „politiku kolačića“. Onih koji se niti slažu, niti ne slažu sa tvrdnjom da čitaju „politiku kolačića“ ima 22%, dok je **19% ispitane dece navelo da čita „politiku kolačića“.** Da ne može da proceni reklo je 10% ispitanika.

Grafikon 8.5. Čitam „politiku kolačića“ (cookie policy), u %

Analiza stavova srednjoškolaca po regionima pokazala je da oni koji se natprosečno izdvajaju u kategoriji dece koja tvrde da čitaju „politiku kolačića“ žive u Vojvodini i Beogradu. U istoj kategoriji dominiraju i stariji srednjoškolci uzrasta 17-18 godina. Među onima koji navode da ne čitaju „politiku kolačića“ znatno iznad proseka ima dece koja žive u Centralnoj Srbiji.

Čak 43% srednjoškolske dece se ne bi složilo sa tvrdnjom da je poznato sa Opštom uredbom o zaštiti podataka i novim Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti. Skoro četvrtina (24%) navodi da se niti slaže, niti ne slaže sa ovom tvrdnjom, dok je 21% dece izneo stav da mogu reći da su upoznati sa Opštom uredbom i pomenutim zakonom. Da ne zna i ne može da iznese stav na ovu temu navelo je 12% ispitanika.

Grafikon 8.6. Upoznat/a sam sa Opštom uredbi o zaštiti podataka (GDPR) i novim Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti, u %

Među decom koja su se iznad proseka izdvojila kao ona koja navode da znaju dovoljno o Opštoj uredbi o zaštiti podataka i novom Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti ističu se ona koja žive u Beogradu i generalno u gradskoj sredini. Oni koji su se natprosečno izdvojili među decom koja navode da nemaju znanja o novom Zakonu i Opštoj uredbi o zaštiti podataka žive u Centralnoj Srbiji, a iznad proseka i u seoskoj sredini.

9. Strateške intervencije za komunikacionu kampanju

Komunikacija treba da uvaži dve važne polazne pretpostavke. **Prva je da su deca senzitivna ciljna grupa sa vrlo izmenjenim medijskim navikama, a druga da tema zaštite podataka sa pratećom regulativom nije polje koje je lako razumljivo za najširu javnost.** Ohrabrujućija je činjenica, što ne znači da je proces bez rizika, da su deca i mladi ljudi **svesni da je zaštita podataka važna i da ponašanje na internetu nosi rizike.** Ti rizici nisu mali ako se uzmu u obzir dva nalaza iz istraživanja: prvi je da **deca bolje poznaju rad na internetu i na društvenim mrežama od rada na računaru** (što sugeriše nedovoljno tehničkih znanja, zbog čega deca postaju ranjiva); drugi nalaz je **deca imaju relativno veliku samostalnost u korišćenju interneta, iako je jasno da roditelji postavljaju ili pokušavaju da postave brojne ograde.**

Komunikacija treba da prepozna navike mladih ljudi koje uključuju: visoku konzumaciju interneta, i to uglavnom putem mobilnih telefona, visoke procenete dece koji imaju svoj mobilni telefon, visoke udele korišćenja društvenih mreža *Instagram*, *You Tube* i *Tik Tok*, kao i *Viber* i *WhatsApp*. **Deo komunikacije treba da uključi školu kao ključnu tačku.**

Na kraju, komunikacija treba da prepozna i razume ulogu roditelja koja je važna u životima dece – posebno je važna, za šta postoji jasno uporište u istraživanjima, činjenica da **su roditelji najvažniji izvor o regulativi koja štiti zaštitu podataka.** Podizanje informisanosti roditelja će posredno uticati i na decu, odnosno njihovu informisanost i upoznatost sa zakonima koji štite lične podatke.

POVERENIK
ZA INFORMACIJE
OD JAVNOG ZNAČAJA
I ZAŠTITU PODATAKA
OLIČNOSTI

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

propulsion

CeSID

Izrada ove publikacije omogućena je uz podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost autora i ne predstavlja nužno stavove USAID-a ili Vlade SAD.